

TÁRSASÁGI ÜGYEK

Búcsú D. Bartha Katalintól*

Kedves Kati néni! Az egyetemi kollegák utolsó üdvözlétével állok itt, mindnyájunk szívből jövő szeretetének kívánok hangot adni, amikor az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke nevében búcsúzom Tőled.

Haláloed fájdalmas veszteség a tágabb szakmai közösség számára is. Ezért az egész magyar nyelvésztársadalom legfőbb képviselőjének, a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a búcsúszavát is hozom. A Társaság, amelynek hűséges és aktív tagja, sőt hajdan választmányi tagja is voltál, tisztelettel adózik életműved előtt, és megőrzi emlékezetedet.

Szavaimba mindezekén túl természetes módon szövődnek bele a tanítványok érzései. Sokunknak először tanára voltál, azután kollegáid lettünk. Kapcsolatunk átalakult ugyan, de Te ugyanaz maradtál számunkra: egy idősebb, végtelen bölcsességű társ, akivel jó volt együtt lenni, akitől jó volt tanulni. Ugyanakkor – a kollegák körén messze túl – sok ezer hajdani diák szívében élsz, hiszen aki találkozott Veled, az mind hasonló érzésekkel emlékezik Rád. Hadd tolmácsoljam most e sok hálás tanítvány búcsúját is.

Mindenki által szeretett tanár voltál. Olyan ember, akiből sugárzott a magától értetődő, határtalan jóindulat és tisztelet mindenki felé. Akinek szavaiból derű, világosság és értelem áradt. Ízelítőt kaptunk Tőled a tudomány szeretetéből, a tudományos alázatból s abból is, hogy a személyes integritás, az igazmondás és a bátorság olyan értékek, amelyeknek csendes, de annál határozottabb képviselőjére egy egész élettel lehet példát adni. Igazi pedagógussal találkoztunk, aki kereste, felismerte és üdvözölte mindenkiben a jót. Ezáltal pedig valóban nevelte – növekedésre készítette – tanítványait.

Az a kor, amely ennek az életnek a kerete volt, az I. világháborúval kezdődő „rövid XX. század” nem sokra tartotta az emberi szuverenitást, s a megpróbáltatások és szenvedések özönét zúdította nemzedékek egész sorára. D. Bartha Katalin sokszorosán részese volt ezeknek. Az 1930-as évek végén a beregszászi állami gimnázium tanára lett; itt élte át a II. világháborút. Férjét sok tízezer társával együtt elragadta és halálba vitte a kárpátjai magyar férfiakra kirótt „málenkij robot”. A fiatal asszonynak, aki ekkor már négy gyerek anyja és egy nagy család fenntartója, innen kezdve egyedül kellett helyt állnia, embert próbáló, el-

* Elhangzott a temetésén, 2008. szeptember 4-én.

képzelhetetlenül nehéz körülmények között. S a csendes, hősies küzdelem végigkísérte egész életét. 1947-ben sikerült áttelepülnie, s nem sokkal ezután – Bárczi Géza hívására, sőt nyomatékos rábeszélésére – a Debreceni Egyetemre került. Innen jött Bárczival és közvetlen munkatársaival 1952-ben Budapestre, az Eötvös Loránd Tudományegyetemre, amelynek közel harminc éven át tanára volt.

Itt kapcsolódik be a búcsúztatóba a korábbi munkahely tiszteletadása. Kollegáim kérésére tolmácsolom a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének a részvét-nyilvánítását és kegyeletteljes megemlékezését is.

Mielőtt D. Bartha Katalin szakmai munkásságának néhány jellemző értékét felmutatnám, hadd szőjem tovább a gondolatokat a csöndes helytállásról – ezúttal Márai Sándort idézve. Senki nem írt olyan lapidáris, igaz szavakat erről a korról és erről a nemzedékről, mint ő a „Föld, föld!...” című kötetben (Helikon Kiadó, Bp., 2002: 263–5), valósággal felmutatva valamit, amit előtte talán senki meg nem látott, meg nem fogalmazott:

„Minden értelmiségi munkaterületen volt egy csendes, nagyon szegény, alig látható »intelligencia«, amelynek szaktudását, becsületességét, emberiségét nem tudták gyorstalpaló kurzusokon pótolni a kommunisták. Ők voltak a »tudatosság« az országban – nem a »nép«, hanem ez a címtelen, rangtalan, birtoktalan értelmiség. Nem tartoztak semmiféle hangzatos Párthoz, a múltban sem, most sem. Nem voltak politikai érdekszövetkezeteik. Egyetlen összetartó közeg volt számukra az a műveltség, amit örökölték is, szerzettek is, amivel nem hivalkodtak, igen, inkább szemérmesen rejtegették.” – „Nem voltak sokan... de nélkülük nem volt magyar műveltség.” – „És ez a liberális magyar értelmiség, a nemesi Magyarországból itt maradt, minden előjogától megfosztott, lateiner szegénységbe lefokozott középosztály koldusszegényen, világnézeti program nélkül, szerepet vállalt: elhatározta, hogy kivárja az időt, amikor szükség lesz rá, mert nélküle tehetetlen az elnyomó hatalom.”

D. Bartha Katalin – sok nemzedéktársával együtt – pontosan ehhez a címtelen, rangtalan, birtoktalan értelmiséghez tartozott. Annak szellemét képviselve alkotott marandó értékeket szakterülete, a magyar nyelvtudomány területén is.

Pályája voltaképpen egyetemi éveitől kezdve, az 1930-as években indult, amikor a Debreceni Egyetem magyar nyelvtudományi tanszékének professzora Csűry Bálint lett. E kiváló tudós és tanár hatására sok diák érdeklődése fordult a nyelvészet felé. Közéjük tartozott a fiatal Bartha Katalin is, akinek hivatástudata és tehetsége nagyon korán megmutatkozott. Ekkori munkásságának egyik fő területe szlavóniai (kórógyi) gyűjtőmunkája, melynek eredményeképpen összeállt a szlavóniai nyelvjárás szótárának anyaga. Sajnos, ez a munka szinte a maga egészében megsemmisült, nem is a háború, hanem a barbárság következtében: szovjet vámosok dobták ki a kéziratot a határon 1947-ben. Mintegy példázva azt, hogy az ember legjavát, a kultúrát egyetlen elnyomó rendszer sem becsülheti: a könyvek sorsa és az emberek sorsa – különösen a történelem szélsőséges helyzeteiben – egymásba íródik.

Megmaradt viszont, s több mint hetven év múltán a mai napig is használatos, kedvelt olvasmány a következő, mintegy száz lapos kismonográfia: „Szókincstanulmány a magyar nyelv színélnevezéseiről”. Ez voltaképpen szakdolgozatnak készült; Csűry Bálint minden változtatás nélkül elfogadta doktori disszertációnak is. 1937-ben jelent meg Debrecenben (Dolgozatok a Debreceni Tisza István Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Szemináriumából 2.). Ha belegondolunk a témaválasztásba, szinte kitapintható a szavak s egyszersmind a színek iránti fogékonyság. Akárhogyan üjtük fel, érzékletes, néha soha nem látott színnevekkel találkozunk, a *gyöngyfehér*-től a *bánatfeketé*-ig, a *földbarná*-tól a *hajnalszín*-ig... Érezni, ahogy a

szerző, a színekben gyönyörködő s azok megnevezését is fontosnak tartó fiatal nő olyan témán dolgozik, amely mozgósítja szaktudását, irodalmi műveltségét s egyben fantáziáját is.

Van egy műve D. Bartha Katalinnak, amelyet évtizedeken át tankönyvként használt az egyetemi ifjúság. „A magyar szóképzés története” 1958-ban jelent meg az Egyetemi Magyar Nyelvészeti Füzetek című sorozatban (Tankönyvkiadó, Bp.). Szintézis ez a javából, s ugyanakkor rendkívül pontos, lényeglátó leírás, szinte portrészorozat a különlegesen gazdag magyar képzőrendszer elemeiről. Ma, ötven év távlatából nézve is hiánypótló munka, amelynek világos stílusa, áttekinthető szerkezete képet ad szerzőjének pedagógiai kvalitásairól is.

A pálya további állomását jelzi a „Tövégi magánhangzóink története a XVI. század közepéig” című monográfia (NytudÉrt. 42. Bp., 1964.), mely egyben kandidátusi értekezés. Számos cikk, különösen sok képzőtanulmány követi még egymást, s ezekben gyakran összefonódik a nyelvtörténeti és a nyelvjárástani szempontrendszer. Majd elkészül az életmű utolsó, igazán nagyszabású alkotása: „Az igeképzés” című két fejezet „A magyar nyelv történeti nyelvtaná”-ban (Akadémiai Kiadó, Bp. I, 1991.; II/1, 1992.). Ez a mű a nyelvtudomány doktora fokozatot is meghozza szerzője számára.

Mi, akik több mint tíz éven át e nagy csapatmunka keretében együtt dolgoztunk vele, kedves emlékeink között őrizzük Kati néni részvételének stílusát. Egész emberi és tudományos habitusa benne van ebben a teljesítményben is, amelyet idős fővel vállalt, s 70 éves kora fölött is végzett. Élénk vitapartner volt: szeretett világosan fogalmazni, tudott és mert ellenvéleményt képviselni, és soha nem adta meg magát a tekintélyelvnek. Ugyanakkor végtelenül tisztelte a tényeket, ismerte és elismerte tudásunk határait, és készségesen módosított véleményén, ha meggyőző érvekkel találkozott. Ritka tulajdonsága volt az a szellemi rugalmasság, fogékonyság és érdeklődés, mely az idők során nemcsak megőrződött, hanem egy hosszú élet tapasztalataiból táplálkozva egyre mélyült és gazdagodott. A sors nagy ajándéka, hogy családjával ezt olyan soká megoszthatta, hogy unokái felnövekedését is megérhette, és dédunokáiban is gyönyörködhetett.

Kedves Kati néni! Mindig jó lesz Rád emlékezni, mert a világos szellem, a jóság és emberség megtestesítője voltál. Most, amikor búcsút veszünk Tőled, hadd hangozzék el utolsó gondolatként egy olyan mondat, amely Rád nézve különösen igaz. Egy mai francia írótól, Claude Estebantól származik, aki egy ősi mondást vett alapul, de azt gyökeresen átalakította. Az új változat így hangzik: „Homo homini humus”. Azaz: „Ember az ember számára humusz”. Te valóban az voltál.

Isten Veled!

KOROMPAY KLÁRA